

Başlık: Kaplan, Hayri. *Tabrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler*, Ankara, Kalem Neşriyat, 2021. 669 sayfa.

Günümüzde akademik çalışmalar vasıtasıyla tespit edilen sayısız ve kaynaksız tahrif edilmiş bilgileri bulmak ve bunları kanıtlarıyla ortaya koymak nadir karşılaşılan bir durumdur. Bunun temel sebepleri arasında dezenformasyona uğramış bilgilerin ana kaynağına ulaşmakta zorluk yaşanması, bilgileri toplamada uzun ve yorucu bir sürecin varlığı gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Tanıtım yapacağımız *Tabrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler* adlı eser günümüzde akademik alanda sıklıkla rastlanmayan bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Hayri Kaplan tarafından kaleme alınan eser Türkiye'deki birçok yazma eser kütüphanesi başta olmak üzere İran, Mısır, Suudi Arabistan, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İrlanda gibi ülkelerdeki farklı yazma eser kütüphanelerine ait elde edilen ilk elden kaynaklarla bilgiler tashih edilmektedir. *Tabrif ve Tashih* tespit edilen yanlış bilgileri düzeltme çabasına binaen on yıldan fazla bir zamanın ürünü olduğu yazarı tarafından ifade edilmiştir.

Tabrif ve Tashih, İslam Tarihi, Anadolu Selçuklu Tarihi ve Tasavvuf Tarihi bağlamında Mevlânâ, Sadrüddîn Konevî, Ahî Evran ve Ahîlik üzerinden süregelen tartışmaları ve tarihsel sapmaları ortaya koyup düzelten emek mahsulü bir eserdir. Tahrif edilen konuların çokça yayılması müellifin ilk kaynaklara inmesini ve yazma eserlere başvurmasını gerekli kılmıştır. Bu minvalde yazma eserlerin yanında birçok Türkçe ve yabancı kaynakla beraber, kitap çevirisi, dergi makalesi, İslam Ansiklopedisi gibi kaynaklara da başvurulmuştur.

Araştırmacılar için kaynak kitap olma vasfını taşıyan *Tabrif ve Tashih*, yazma eserlerden nasıl faydalanılacağı, nasıl işlendiği, nasıl faydalanılması gerektiği gibi konulara dair önemli ipuçları içeren bir eserdir. Bağlamı gereği araştırma etiğine de çokça vurgu yapılan bu kitap, bir bilginin elde edilme ve işlenmesinde etik bahsinin önemini uygulamalı ve bilimsel metotlarla kendine has bir üslup ile ele almaktadır. Yazar bu tip etik vurguları eserin bilim insanı statüsüne ve bu statünün ahlaksal alanının dışarı çıkılmaması adına yaptığını da belirtmektedir. Müellifin, etik konusundaki hassasiyeti, kendisinin de yanılabilir ve düzeltilebilir bir durumda olduğunu belirtmesi objektiflik açısından önem arz etmektedir.

Eser şekil itibarıyla içindekiler, önsöz ve girişten sonra “Bayram’ın Eserlerinde Bilimsel Güvenilirlik: Atıflar ve Alıntılar” başlığını taşıyan birinci bölüm, “Ahî Evran’a Ait Gösterilen Üç Ana Eser” başlıklı ikinci bölüm, “Ahî Evran’a Ait Gösterilen Diğer Eserler” başlıklı üçüncü bölüm ve sonuç bölümünün ardından bibliyografya kısmıyla son bulmuştur.

Eserin başında fihristten öce bizleri İslam düşüncesinde önemli rolleri bulunan Abdurrahman Câmî ve Muhammed İkbâl’in Mevlânâ hakkındaki genel düşüncelerinin yanında Mevlânâ hakkındaki olumsuz cevapları zikreden Mikail Bayram’a cevap verilerek kitaba başlangıç yapılmıştır. İkinci sayfasında ise Ahî Evran ve eserleri hakkında bilgiler listelenerek burada Mikail Bayram’ın Ahî Evran’a ait gösterdiği eserlerin sahiplerine yer vermiştir. Önsözde eserin konusu kapsamı amacı ve telif süreci yazar tarafından zikredilmiştir.

Giriş bölümünde yazdığı esere ilgili alanda ihtiyaç olup olmadığını sorularak başlayan müellif, eserin neden yazıldığını detaylı bir biçimde izah etmektedir. Bu bölümde bilgileri tahrif ettiğini belirttiği Mikail Bayram’ın yüksek lisans tezinden başlayarak yaptığı hatalara değinmektedir. Bu yanlışlıkların kendisinden sonra ilgili kişilerce yapılan tüm resmî ve ilmî çalışmalarda da esas alınarak kullanılması *Tabrif ve Tashih*’in yazımına zemin hazırladığını vurgulamaktadır. Yazar, bizzat kendisinin de bu yanlışlıklara maruz kaldığını ve Mikail Bayram’ın ürettiği bilgilere atıfta bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bölüm içerisinde yazma eserlerden yararlanmasının önemine tekrar tekrar atıfta bulunarak yazma nüshalardan kaynaklanan çok küçük

noktalara dahi dikkat edilmesi gerektiği ve bunun araştırmacı için zorunlu bir husus olduğunun altını da çizmektedir.

Bayram'ın Eserlerinde Bilimsel Güvenilirlik: Atıflar ve Alıntılar başlığını taşıyan birinci bölümde yazar, eseri yazmasının asıl noktasına değinmektedir. Yazar burada Mikail Bayram'ın bir tarihçi olarak yaptığı kasıtlı yanlışlıklarını detaylı bir şekilde nakiller ve görsellerle destekleyerek açıklamıştır. Yazar bu bölüm için burada tespit edilen tahrifatın bir hata arayışı sonucu ortaya çıkmadığını vurgulamaktadır. Ahî Evran'ın olduğu kabul edilen eserleri araştırırken Mikail Bayram tarafından dezenformasyona uğramış bilgilerden hareketle ele aldığını ifade etmektedir. Buna ek olarak yazar, Mikail Bayram tarafından dezenformasyona uğramış bilgiyi eserine işlemenin mümkün olmadığını da not düşmüştür.

Birinci bölümde çokça karşılaştığımız tahrif edilmiş bilgilerin düzeltilmesine dair bilimsel çalışma örnekleri, sadece tahrif edenin bilgileriyle yetinilmemiş bu tahrifatın ulaştığı kaynaklar da eklenerek tashih edilmiştir. Kaynakların bilhassa devlet arşivlerinde yer alan ilk kayıtlarını esas almak suretiyle yazar tarafından incelenmiştir. Yazar bu bölümde Nasreddin Hocanın Ahî Evran olduğu iddiası, Ahî Evran'ın ölüm bahislerinin ayrı ayrı incelenmesi, Evhadüddîn-i Kirmânî'nin ve Ahî Evran'ın kökeni hususu, Mevlânâ'nın Ahî Evran'ın eşi hakkındaki kötü ithamların tahrifi bahsini, Mevlânâ'nın Ahî Evran hakkındaki kötü ithamları, Mikail Bayram'ın Sadrüddin Konevî'nin eserlerinin tahrif bahisleri, Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin eserlerinin nerede telif edildiği, Konevî ve Mevlânâ arasındaki çeşitli çekişmelerin varlığı iddiası, Mevlânâ'nın kiralık katil tutturması ve Mevlânâ'nın Konevî hakkında tekfirci olduğu iddiası, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'yi Ahî Evranla mücadelesi dolayısıyla kaleme aldığı iddiası, Mikail Bayram'ın Hucvirî vasıtasıyla Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'yi hulûliyye mezhebine dahil etmesi tahrifi, *Mesnevî*'nin Kur'ân'a eşdeğer ve vahiy ürünü olduğu iddiası, Mikail Bayram'ın Molla Câmî hakkında gerizekalı gibi söylemleri, Şems-i Tebrîzî'nin Kimya Hatun'u öldürdüğü iddiası, Şems, Harîrî, Mevlânâ ve Sultan Veled'in livatacılık ve mübahilik iddiaları gibi konuları tüm yönleri ve kanıtlarıyla bu bölümde zikredilmektedir. Temel olarak burada Bayram'ın tarihsel delilleri nasıl tahrif ettiği ve tarihsel bilgileri nasıl mecrasından çıkardığı birinci el kaynaklardan zengin örneklerle açıklanmaktadır.

İkinci bölüm Ahî Evran'a ait gösterilen *el-Menâbicü's-Seyfiyye*, *Metâli'u'l-Îmân* ve *Tebsirâtü'l-Mübtedî* ve *Tezkiretü'l-Müntehâ* adlı üç ana eser başlığıyla konuyu isimlendirilmektedir. Ahî Evran'ın tahkik edilen eserlerinin yanında eserlerin ulaşılamayan nüshaların tespitine varıncaya kadar zikredilen üç eser detaylıca ele alınmaktadır. Bu bölümde elde edilen bulgularla ilgili konu bilimsel ve kanıtlanabilir bir biçimde sonuca ulaştırmaktadır.

Üçüncü bölümü "Ahî Evran'a Ait Gösterilen Diğer Eserler" başlığıyla ele alan yazar, bu bölümde tüm eserleri zikretmesinin sebebinin üzerinde çokça yanlışlık bulunan konuları açıklığa kavuşturmak olarak belirtmektedir. Bu bölümde yaklaşık yirmi dört eseri tek tek inceleyen yazar, yazma eser kütüphanelerinden elde edilen eserlerle bu kitapların aidiyetlerini tasahih etmiştir.

Tabrif ve Tashih bir yazma eserin ve tahkik edilmiş bir metnin nasıl işleneceğini gösteren bir referans kitabı niteliği taşımaktadır. Yazma eserden nasıl yararlanılacağı hususundan ve bu eserden nasıl bilgiler elde edileceğine kadar ip uçları veren eser, içerisindeki kataloglar, levhalar gibi birçok fiziki unsur ile tahrif edilmiş bilgiyi bilimsel olarak ortaya koymaktadır. Kitapta, Devlet Arşivleri Başkanlığına ait Osmanlı Arşivlerinden ve Ahkâm defterine varıncaya kadar birçok belgeden, şecereden, berat ve vakfiyeden çokça yararlanılmış her bir yazma eser kataloğuna kutu ve gömlek numarasına kadar yer verilmiştir. El yazmaları üzerinde çalışmalar yapmayı hedefleyen araştırmacılar için terminolojik bilgiye vakıf olmalarını sağlama, yanlış okuma ve tespitlerle hataya düşülmesini önleme ve el yazmasından verimli bir biçimde elde edilecek bilgilerin metotlarını sunmaktadır.

1. Yazar ele aldığı yazmaların tahrif edilen kısımlarını kırmızı renkle göstermiş ve daha sonra tercümelerinde de aynı renkleri kullanarak okura netlik kazandırma gayreti gütmüştür. Özellikle tahrif edilen cümleyi orijinal metinle karşılaştırmakta daha sonra Mikail Bayram tarafından tahrife uğramış metni vermektedir. Ve en sonunda da bu durumları sentezlemektedir.
2. Kitabelerde ve yazma eserlerde eseri telif eden kişilerin ölüm tarihleri not düşülmektedir. Bu uygulama ile daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak çalışmalarda bir kaynak olarak durmakta ve olası karışıklıklar için bir gösterge niteliği taşımaktadır. Kimi zaman araştırmacının dikkatinden kaçmasıyla karşılaşılan bir problemde ise yanlışlık gitgide büyümektedir. Müellif kar-

şlaşılın problemin çözümlü için eserinde bu tip ölüm tarihlerinin tespiti ve dikkat edilmesi gibi hususlara dikkat çekmektedir. Özellikle ölüm tarihlerini vurgulayan “tüvüffiye”, “intikale” gibi fiiller beraber düşülen kayıtlardan evvel “fi” “der” gibi kalıpların kullanıldığını belirten yazar bunu örneklerle zenginleştirmiştir.

3. Yazar, Arapça/Farsa vb. yazma eserin nasıl okunması gerektiğini ve eksikliklerden kaynaklanan sebeplerden ötürü uğrayacak tahrifatın ne derece büyük olacağını örneklerle ve detaylıca değinmektedir. Özellikle tahrifatın sadece konunun odağındaki Mikail Bayram özelinde değil bazen de ilgili konuda yanlışlık yapan diğer yazarları esas almaktadır. Yazar dilden kaynaklanan sorunların tespitini konu dahilindeki tespit ettiği yazma eserler üzerinden açıklamaktadır. Tespitlerinin yanı sıra yazar, yapılan yanlışlıkları Arapça kaide ve kurallar açıklayarak tashih etmektedir.
4. Yazma eserlerde çokça karşılaşılan isimlendirme meseleleri gerek tahkik edenle gerekse yanlış okuyan kişilerce büyük bir karışıklık meydana getirmektedir. Yazar özellikle eserinde bu tip yanlışlıkların üzerinden geçmek yerine Arapça kaide ve kurallarca nasıl okunabileceğini, yakın olarak hangi ifadelerinde yazılabileceği, isimlendirme çeşitleri vb. birçok durumla yanlışlıklara detaylıca inmektedir. Kitap isimlendirmelerinin nasıl olacağı vurgusunda ise bir isimlendirmenin nasıl olacağına kadar detaylı bir şekilde yönlendirme ve kanaatlerini dillendirerek kaynaklarına değinerek örneklendirmektedir. Eserde düşülen isim kayıtları bahsinde yazma eseri doğru okumanın isimlendirme bahsindeki önemine binaen yazar, bunu ketebe kayıtlarından ve unvan kısımlarından verilen örneklerle bir kılavuz görevi görmektedir. Yazma Eser uzmanı olacaklara bir kılavuz olan bu eserde özellikle bir isimlendirme bahsinin maddi fiziksel problemler neticesinde ne hale geldiği bu sorunla karşılaşıldığında nasıl bir yolla doğru okunabileceğine kadar detay sunmaktadır.
5. Eser bir tahkik usul yöntemini de içermesinden ötürü ilgili konu ve eserlerin nüshalarını esas alınmamasından kaynaklı olarak ortaya çıkan tahrifata da değinmektedir. Bundan dolayı yazar tahkikli metinler dahi olsa diğer nüshalara ulaşılmaya gayret edip incelemeyi tercih etmiştir.
6. Mikail Bayram tarafından kullanılan üç nüsha ve bir başka yayını esas alan yazar tahrifi detaylandırmak amacıyla bazen daha farklı nüshaları da temin

etmek suretiyle karşılaştırma yollarına da başvurmuştur. Bir konu hakkındaki iddialar çerçevesinde zikredilen nüshalar dışında yazar bir sorumluluk üstlenerek ilgili kitapların var olan diğer nüshalarını tüm detaylarına kadar işleyerek zikretmektedir. Yazar bu yolla ilgili konu ve kitap hakkındaki tezlerini sağlamlaştırma yoluyla yanlışlıkları düzeltmektedir.

7. El yazmalarında mushaf ya da metnin harap olması veyahut formlarından ayrılması sıkça karşılaşılan problemlerdendir. Bu problemin üstünde durulmaması ve dikkat eksikliğinden kaynaklanan sorunlar, beraberinde birçok bilgi yanlışlığını da getirmektedir. Yazar bu konuda örneklemesini, mushafa sonradan dahil olan cilt örneğiyle vermektedir. İlgili örnekte tahrifatın bir diğer şekline ulaşması, kendisinin ifadesiyle de bunu tespit etmede üst düzeyde bir yetkili olmasa da zahiri görünüm ve çıkarımlarla yanlışlıkların önüne nasıl geçileceğinin ipuçlarını vermektedir.
8. Yazar sema kayıtlarına çokça yer vererek bu sema kayıtlarını örneklerle desteklemektedir. Sema kayıtlarını yazan kişinin kim olduğu gibi bilgilerini örneklerle göstermesi yazma eser uğraşısı içerisinde olacaklara bir örnek oluşturacaktır.
9. Tahkik usul ve yöntemleri içerisinde ve el yazmalarında başvuru noktalarından ilki ilgili eserin istinsah kaydının işlenmesidir. Tahrif ve tashih adlı eser istinsah meselesine odaklanarak bu konuda tahrif edilmiş bilgilerin nasıl düzeltiltiğini işlemektedir. İlgili konuda yazar bir istinsah kaydının zahriyelerde, mukaddimelerde, eser başlarında veya eser sonlarında yer alan dua cümleleri gibi spesifik yöntemlerle istinsah kayıtlarına bakarak bulunabileceğine işaret etmektedir. Yazar istinsah metodunu “*el-Menâhic*’in Halet Efendi Nüshasının kimin için istinsah edildiği meselesi” başlığı altında irdelerek örnelemektedir.
10. Bir yazma da karşılaşılabilecek ipuçlarından bir tanesi de müstensih eser sahibini üçüncü şahıs olarak ele almasıdır. Burada müstensih üçüncü tekil şahıs olarak ele aldığı yazar ağzından konuşma, yazarı övücü eklemeler yapma, hamdele ve salvele bölümlerinde değişiklik yapma durumlarını ve örneklerini ele alan yazar, bu detayı açıklayarak tahrif edilen hususa dikkat çekmektedir.
11. Kaynak olarak başvuru el yazmalarında kaynak alınacak noktaları sıklıkla kullanan yazar özellikle dîbâcelerden, setâb/ferâğ kayıtlarından ve örnek-

lendirmeleri mevcut olan mühürleri kullanmıştır. Satır arası ve derkenar örnekleri ve pozlarıyla konu içeriğinde ipuçlarına rastlamaya çalışırken bu haşiyelerle tashihiyi güçlendirmektedir. Ayrıca unvan sayfaları ve notaları detaylı ve anlaşılır bir biçimde işleyerek netlik kazandırmaktadır.

12. Yazarın tashih etmede yararlandığı kaynaklardan bir diğeri talikatlardır. Talikat kısmı tahkik eden kişinin metinde kendisini yansıttığı nota verilen isimdir. Bu bağlamda muhakkik metin ve kendi içinde bir bağ ile hareket etmektedir. İkinci husus ise dirâse kısmından farklı olarak bu metinlerin notalarının bulunan yerde telif edenin bizzat okuyucuya kılavuzluk taşıyan kısma yer vermesidir.
13. Dirâse bölümleri bir muhakkik için tahkik yapılırken ele alınan kısımlar arasında yer almaktadır. Dirâse bahsinde içerisinde bizzat metinsel unsurların yanında, önceki çalışmalar hakkındaki ipuçları, metnin sahibi, temhid, hatime ve mukaddimeyi içermektedir. Yazar eserinde dirâse kısmını çokça kullanmaktadır. Sayısı hatime ve mukaddime örneklerini örnekleriyle de durumu ortaya konan yanlış algı ve yanlışlıkları da izah etmektedir.

Yazarın kendine has akademik üslubunu kullandığı eserinde okuyucuya bilgi ve araştırma yöntemlerini zikrederken anlaşılır bir üslup kullanmıştır. İlgili konunun açıklanmasında kendisinin oluşturduğu birçok tablo ile konu, olay ve iddiaları anlaşılır kılmaya özen göstermektedir. Müellifin eserinde kendine has yöntemleri ise;

1. Yazar, Mikail Bayram'ın tahrif ettiği bilgilere dayanak olarak sunduğu birçok eserin “derleme” olduğu iddiasını araştırmasına dahil etmiştir. Yazar ilgili eserlerin konu bağlamında bulunmasından ötürü zikredilen eserlerin özgün olup olmadığını kendine has bir yöntemle ve detaylı bir irdeleme ile okuyucuya sunmaya çalışmaktadır. Müellif, ilgili konudaki kitabın bir derleme olmadığı iddiasını evvela eserin tam metnini daha sonra çevirileri çıkartmak suretiyle birinci şahsa ait alıntılar bir renkle ikinci şahsa ait alıntılar daha farklı bir renkle ve yazarın ifadelerini de daha farklı bir renkle sunarak konuyu anlaşılır kılmaya çalışmaktadır.
2. Yazarın tezini güçlendirmek için çeşitli yöntemlerine ek olarak bir konu hakkındaki yanlışlıkları ilgili kişinin hangi yollarla o sonuca vardığını, ilgili kişinin kullandığı kaynakları esas alarak zikretmektedir. Yazar bu metotla tahrif edilen bilgiyi esas aldığı iki kaynağa indirgemekte okuyucunun zihninde şüphe uyandırmadan konuyu görsel atıflarla destekleyerek ifade etmektedir.

3. Kalıp bir cümlenin var olan bir yazma eserde nasıl yer aldığını genel kanılarına da yer vermekte ve bu tip bir durumu okuyucuya açıklamaktadır. Eser içerisinde el yazmalarında sıkça kullanılan ve yaygın olarak karşımıza çıkacak kelime ve cümleler hakkında bilgiler vermektedir. Örnek olarak, yaygın kullanımında zahriye sayfalarında ve hâmişlerinde müellif tarafında düşülen notlarla “min fevâidi/ez fevâid-i fülân” veya “min kelâmi/ez kelâm-i fülân” vb. ifadeler kullanılır. Tasavvufî yazmalarda çokça karşılaşılan ve Molla Câmi’ye ait olan “Reşh-i Bâl bi-Şerh-i Hâl” konu başlığı sonraki eserlerde sıkça karşılanması örneğinde olduğu gibi eserde yer almıştır.

Hayri Kaplan’ın ortaya koyduğu *Tabrif ve Tashih* adlı eser, tarihi seyir içerisinde dezenformasyona uğramış bilgilerin tespiti ve tashihi konusunda önemli bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Bunun yanında dünyaya mâl olmuş Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ve Ahî Evran gibi tasavvufî şahsiyetler hakkında zikredilen iddiaların ve yanlış bilgilerin düzeltilmesiyle alanda eksikliklerin ve soru işaretlerinin giderilmesine katkı sağlamıştır. On yıldan uzun süren çalışmasıyla araştırmacılar için kılavuz niteliği taşıyan bu eseri gün yüzüne çıkaran Sayın Hayri Kaplan’a teşekkür ederiz.